

УДК 37.018.1

Mgr. Miriama Pačnarová, PhD.

Katedra predškolskej a elementárnej
pedagogiky sociálne znevýhodnených skupín
Inštitút Juraja Páleša v Levoči
miriama.pacnarova@ku.sk

SÚČASNÉ SOCIÁLNE PREMENY NA SLOVENSKU

Anotácia. Článok má priblížiť sociálne premeny v našej spoločnosti a postupné zmeny, ktoré sa dejú v primárnej bunke spoločnosti, v rodine. Vychádzame z výskumov, ktoré boli realizované po roku 2000.

Kľúčové slová: Sociálne premeny. Spoločnosť. Rodina.

Súčasnú sociálne premeny v Slovenskej spoločnosti

„Zmeny v rodine sú pozorovateľné v posledných desaťročiach, väčšinou majú svoje impulzy na rozhraní 19. a 20. storočia, s akceleráciou po druhej svetovej vojne“ (Plaňava, 2000).¹

Vplyvom emancipácie žien v 60-tych rokoch 20. storočia sa v západnej Európe začalo poukazovať na nové chápanie tradičného poňatia manželstva. Ženy sa začali viac vzdelávať, oveľa častejšie sa začali zamestnávať, získavať posty v pracovnej oblasti a založenie rodiny postupne odkladali na neskoršie roky. Z výskumov vyplýva, že 90-te roky hovoria o znižovaní počtu narodených detí ženám vo veku 20-24 rokov (44,9% všetkých detí v roku 1990, 20,7% v roku 2008) a narastal podiel detí pripadajúcich na staršie vekové kategórie.²

Dôsledok rýchleho obratu z totalitného režimu do demokratickej spoločnosti zasiahol takmer všetky oblasti rodiny: politickú, ekonomickú, sociálnu i kultúrnu. Obrovská premena spôsobila zmeny ako v spoločenských normách a hodnotách,

¹PLAŇAVA, I. Manželství a rodiny. In MENDELOVÁ, H. *Súčasná postmoderná rodina a vnútorodinná del'ba práce. Sociální pedagogika / Social Education*. Roč. 2, číslo 1, str. 11-21, 2014.

²POTANČOKOVÁ, M. Plodnosť. In. VAŇO, B. (et. al.) *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2008*. Bratislava: Výskumné demografické centrum, 2009. s. 23

takisto aj v normách a hodnotách rodiny. Typickým pre demografickú premenu je odklonenie sa od tradičnej formy rodiny, ktoré sa dotýkalo spoločného spolunažívania manželov a výchova detí. Na druhej strane narastá počet partnerských spolužití a neúplných rodín. Výskumy ukazujú, že nárast počtu detí narodených mimo manželstva vzrástol z roku 1990, zo 7,6% všetkých živonarodených detí, na 18,9%, čo v roku 2008 predstavoval už 30,1%.³ Veľa párov si počatie detí odkladá, ako dôvody môžu byť, napr. osamostatnenie sa mladých, t.j. hľadanie nového bývania, zvyšujúce sa náklady na výchovu detí, nestálosť na pracovnom trhu a pod. Narastajúca vzdelanosť žien vyvoláva tieto demografické zmeny v oblasti sobášnosti, plodnosti, pôrodnosti, rozvodovosti a pod.⁴ Mnoho žien sa obáva, že narodením dieťaťa prídu o prácu a nároky, ktoré kladie súčasná doba (prípadne vysoké nároky si kladie samotná rodina), nevystačia na rodinný rozpočet.

Správy MPSVR z rokov 2011, 2012, 2013 potvrdzujú, že jedným z dôvodov ekonomickej nečinnosti žien je starostlivosť o deti a rodinu, ako aj ich nízkej miery zamestnanosti.⁵ Štát v súčasnej dobe ponúka mnoho výhod pre matky s deťmi, o čom hovorí aj zákon č. 311/2001 Z. z. zákonníka práce. Podľa §157 ods. 1 zamestnávateľ umožní návrat matke po materskej alebo rodičovskej dovolenke na pôvodné pracovné miesto podľa §166 ods. 2, pokiaľ bolo toto miesto zrušené, prináleží mu zaradiť zamestnankyňu na iné pracovné miesto, kde podmienky budú rovnako priaznivé ako tomu bolo v predchádzajúcom zaradení pred nástupom na materskú alebo rodičovskú dovolenku.⁶

Zmeny ponímania rodiny v súčasnej spoločnosti

Slovensko po nežnej revolúcii zažíva neustále premeny rodinného života, čo vidíme aj v rozmanitosti rodinných foriem. Stále pretrváva rodina zachovávajúca tradície počas rôznych osláv, jubileí, svadieb, hoci na druhej strane si uvedomujeme,

³ Tieto údaje pochádzajú zo Slovstatu (Štatistický úrad) a vzťahujú sa k roku 2008:
http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=1050&m_sso=2&m_so=15&ic=62

⁴ Porov. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriages_and_births_in_Slovakia/sk

⁵ Porov. FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D. Potreby rodiny s maloletými deťmi. (*Výsledky empirického výskumu*). Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2014. s. 6.

⁶ Zákon č. 311/2001 Z. z. zákonník práce

že prechádza mnohými zmenami. Najčastejšie *zmeny rodinného správania* sa objavujú:

- v odkladaní vstupu do manželstva a s tým súvisiaci pokles mier sobášnosti,
- rastom priemerného sobášneho veku,
- nárastom počtu kohabitácií,
- zvyšovaním početnosti a podielu nevydatých a neženatých,
- znižovaním podielu slobodných a rastu podielu rozvedených, vstupujúcich do manželstva,
- zvyšovaním rozvodovosti,
- zavádzaním hormonálnej antikoncepcie a s ňou súvisiacia sexuálna voľnosť (revolúcia),
- poklesom manželskej plodnosti,
- rastom mimomanželskej plodnosti,
- rastom priemerného veku matky pri narodení prvého dieťaťa,
- zvýšením vzdelanostnej úrovne a zamestnanosti žien, čím sa dosiahla ich vyššia ekonomická a spoločenská nezávislosť,
- poklesom veľkosti domácnosti a rast počtu domácnosti s jedným členom („single“),
- rastúcim trendom početnosti neúplných rodín.⁷

Deskriptívny výskum

Z doterajších realizovaných výskumov, ktoré spomíname je zrejmé, že rodina je stále pretrvávajúca sociálna jednotka, ktorá sa ale časom doby mení. V našej spoločnosti stále pretrváva tradičný model rodiny, o čom hovoria aj výskumy napr. Filadelfiovej, Gerberyho (2014).⁸ Títo autori ďalej vo svojich výskumoch potvrdili, že až 80% z opýtaných respondentov potvrdilo, že ženy a muži sa vysoko prikláňajú k rovnoprávnemu poňatiu rozdelenia rol medzi mužom a ženou. Zároveň z výskumu

⁷Porov. MLÁDEK, J. *Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku – národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra*. [online]. [cit. 2015-10-07] Dostupné na internete: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/tajov/mladek.pdf>

⁸Porov. FILDELIOVÁ, J., GERBERY, D. *Potreby rodín s maloletými deťmi (výsledky empirického výskumu)*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2014. s. 29.

Filadelfiovej, Kiczkowej, Szapuovej (2006) vyplýva, že podiel otcov na výchove a starostlivosti o deti v rodine narastá. Otcovia v súčasných rodinách viac participujú na výchove a starostlivosti o deti.⁹

Z výskumu Mayerovej sa potvrdilo, že štýl rodinnej výchovy v rámci socializácie jedinca je silný a pretrváva v rôznych sférach života i v období adolescencie.¹⁰

Zamestnané ženy v starostlivosti o deti a venovaní sa každodenným domácim prácam trávajú spravidla 2 krát viac času ako ich partneri, hovorí nám o tom ďalší výskum.¹¹ Pritom starostlivosti o deti venujú ženy približne o 23% viac času ako domácnosti a o 50% viac času ako ich partneri.

Podľa výskumu Zulehnera, prácu v domácnosti a starostlivosť o deti, by si mali partneri rozdeliť, prípadne sa navzájom zastupovať.¹² V jednom z výskumov bolo zistené, že v domácich prácach muži participovali iba pri malých opravách, kedy 86% mužov uviedlo, že tieto drobné práce vykonáva vždy alebo obyčajne, podľa 49,5% žien ich vykonáva obyčajne partner. Až 77% mužov si myslí, že sa na domácich prácach podieľa takou mierou akou im náleží.¹³

Rola otca a matky sa principiálnym spôsobom podieľa na formovaní osobnosti dieťaťa, jeho postojoch k vonkajšiemu prostrediu. (Kenny, Griffiths, Grossman, 2005, s. 649¹⁴; Laible, Carlo, Roesch, 2004, s. 709¹⁵; McCormick, Kennedy, 1994, s. 1-18¹⁶; O'Koon, 1997, s. 471¹⁷). Podľa odborníčky Jany Cvikovej spoločnosť

⁹ Porov. HOLUBOVÁ, B. Aktívne otcovstvo a inovatívne verejno-politické opatrenia na jeho podporu. In HAVREŇOVÁ, D. (et.al.) *Striedavá starostlivosť a rovnoprávne rodičovstvo*. Zborník z panelovej diskusie, december 2011, Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. 2011. s. 27. Dostupné na internete: <http://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2012/06/Zbornik.pdf>

¹⁰ Porov. MAYEROVÁ, K. Štýl rodinnej výchovy ako významný faktor pri motivácii výkonu študenta. In *Edukácia*. Vedecko-odborný časopis. Roč. 1, č. 1, 2015. s. 13.

¹¹ Porov. Second European Quality of Life Survey, 2009. s. 26.

¹² Porov. LENCOVÁ, T. Úloha otca a matky v rodine. In *Radikálne spoločenské zmeny ako výzva a šanca*. Zborník referátov z konferencie. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2003. s. 26.

¹³ Porov. BAUSOVÁ, M. Žena a muž v rodine a domácnosti : niektoré z výsledkov výskumu Family and Gender 2002. In Darulová, J., Košťalová, K. (et. al.) *Sféry ženy : Sociológia, etnológia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 185-186.

¹⁴ Porov. KENNY, M. E., GRIFFITSH, J., GROSSMAN, J. *Self-Image and Parental Attachment among Late Adolescents in Belize*. Journal of Adolescence, vol. 28, no. 5, pp. 649–664.

¹⁵ Porov. LAIBLE, D. J., CARLO, G., ROESCH, S. C. *Pathways to Self-Esteem in Late Adolescence: The Role of Parental and Peer Attachment Emphaty and Social Behaviours*. Journal of Adolescence, vol. 27, no. 6, pp. 703–716.

¹⁶ Porov. MCCORMICK, C. B., KENNEDY, J. H. *Parent-Child Attachment Working Models and Self-Esteem in Adolescence*. Journal of Youth and Adolescence, vol. 23, no. 1, pp. 1–18.

oprávnene odlišuje ženskú a mužskú rolu, pretože to prirodzene vyplýva z biologickej odlišnosti muža a ženy.¹⁸

Ako hovorí Stern, sociálna rola sa spája s každou pozíciou v sociálnej skupine. Hovorí, ako sa má osoba v danej pozícii správať, čo vychádza z jej pozície.¹⁹

Filadelfiová, Gerbery na základe výskumov zistili, že rodičia s malými deťmi majú záujem o kĺzavú (pohyblivú) pracovnú dobu, aby viac ovplyvnili príchod a odchod z práce podľa požiadaviek dieťaťa.²⁰

Výskumy zamerané na rolu otca a matky potvrdili skutočnosti, že adolescenti uprednostňujú v roly otca hodnoty ako je starostlivosť a pracovitosť (33%), priateľskosť (29%), prísnosť a spravodlivosť (25%), láskavosť, poriadkumilovnosť (21%) a k prekážkam priradili pitie alkoholu a fajčenie (29%), pracovnú vyťaženosť a temer žiadnu komunikáciu (13%), nezáujem o rodinu (12%), hádky s matkou (11%), hrubosť (8%). Rolu matky hodnotili viac pozitívnymi vlastnosťami, predovšetkým, že si cenia láskavosť (34%), priateľskosť, vedieť utešiť a poradiť (20%), čistotnosť (24%), čo sa nepáčilo bola prepracovanosť (24%), neupravenosť (18%), nadmerná starostlivosť o deti aj manžela (15%), nervozita (7%), ako aj fajčenie, pitie (3%), nevera (2%). V konečnom výsledku výskumu sa potvrdilo, že otec nie je len živiteľ rodiny, ale aj kamarát a autorita a človek, ktorý sa podieľa na výchove.²¹

Výsledky tohto výskumu ukazujú, že adolescenti rodičovské roly vnímajú veľmi citlivo. Kyselica uvádza, že nevhodná výchova je príliš benevolentná, emocionálne chladná, málo podnetná s nezájmom o dieťa (77,09%).²² „Nezáujem

¹⁷Porov. O'KOON, J. *Attachment to Parents and Peers in Late Adolescence and their Relationship with Self-Image*. Adolescence, vol. 32, no. 126, pp. 471–482.

¹⁸ Porov. CVIKOVÁ, J., JURÁNOVÁ, J. *Ružový a modrý svet (rodové stereotypy a ich dôsledky)*. Bratislava : Aspekt. s. 10–11.

¹⁹ STERN, D. *The First Relationship: Infant and Mother*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977. s. 280.

²⁰Porov. FILDELFIOVÁ, J., GERBERY, D. *Potreby rodín s maloletými deťmi (výsledky empirického výskumu)*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2014. s. 37.

²¹ KOUTEKOVÁ, M. *Súčasná rodina a hierarchizácia hodnôt rodičov a detí*. In: Macháček, L. *GENDER-RODOVOSŤ v pedagogickom výskume a praxi*. Trnava: UCM v Trnave, 2006. s. 138.

²²Porov. KYSELICA, A. *Význam rodinnej výchovy v nastupujúcej postmodernej spoločnosti*. In: MATULNÍK, J., MINICHOVÁ, M., VAVROVÁ, Z. *Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy*. Zborník príspevkov v vedeckej konferencie Problémy a perspektívy filozofických, humanitných a sociálnych vied. Trnava: Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 2002. s. 134.

o dieťa sa prejavil aj na výsledkoch v škole, viac ako polovica respondentov 26 (54,16%), aspoň raz v škole prepadla a záškoláctvo bolo zaznamenané u 35 respondentov (72,92%)²³. V závere výskumu Kyselica tvrdí, že „veľká časť respondentov bude mať v budúcnosti problémy s dodržiavaním zákona a skončí vo väzení“²⁴. Spomínané výskumy sa venujú zmenám v rodinnom správaní, základným funkciám rodiny.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV:

1. BAUSOVÁ, M. *Žena a muž v rodine a domácnosti : niektoré z výsledkov výskumu Family and Gender 2002*. In Darulová, J., Košťalová, K. (et. al.) *Sféry ženy : Sociológia, etnológia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 185-186.
2. CVIKOVÁ, J., JURÁŇOVÁ, J. *Ružový a modrý svet (rodové stereotypy a ich dôsledky)*. Bratislava : Aspekt. s. 10-11.
3. HOLUBOVÁ, B. *Aktívne otcovstvo a inovatívne verejno-politické opatrenia na jeho podporu*. In HAVRĽOVÁ, D. (et.al.) *Striedavá starostlivosť a rovnoprávne rodičovstvo*. Zborník z panelovej diskusie, december 2011, Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. 2011. s. 27. Dostupné na internete: <http://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2012/06/Zbornik.pdf>
4. FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D. *Potreby rodiny s maloletými deťmi. (Výsledky empirického výskumu)*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2014. s. 6.
5. KENNY, M. E., GRIFFITSH, J., GROSSMAN, J. *Self-Image and Parental Attachment among Late Adolescents in Belize*. *Journal of Adolescence*, vol. 28, no. 5, pp. 649–664.
6. KOUTEKOVÁ, M. *Súčasná rodina a hierarchizácia hodnôt rodičov a detí*. In Macháček, L. *GENDER-RODOVOSŤ v pedagogickom výskume a praxi*. Trnava: UCM v Trnave, 2006. s. 138.
7. KYSELICA, A. *Význam rodinnej výchovy v nastupujúcej postmodernej spoločnosti*. In MATULNÍK, J., MINICHOVÁ, M., VAVROVÁ, Z. *Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy*. Zborník príspevkov v vedeckej konferencii *Problémy a perspektívy filozofických, humanitných a sociálnych vied*. Trnava: Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 2002. s. 134.
8. LAIBLE, D. J., CARLO, G., ROESCH, S. C. *Pathways to Self-Esteem in Late Adolescence: The Role of Parental and Peer Attachment Emphaty and Social Behaviours*. *Journal of Adolescence*, vol. 27, no. 6, pp. 703–716.
9. LENCZOVÁ, T. *Úloha otca a matky v rodine*. In *Radikálne spoločenské zmeny ako výzva a šanca*. Zborník referátov z konferencie. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2003. s. 26.

²³ KYSELICA, A. *Význam rodinnej výchovy v nastupujúcej postmodernej spoločnosti*. In MATULNÍK, J., MINICHOVÁ, M., VAVROVÁ, Z. *Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy*. Zborník príspevkov v vedeckej konferencii *Problémy a perspektívy filozofických, humanitných a sociálnych vied*. Trnava: Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 2002. s. 135.

²⁴ KYSELICA, A. *Význam rodinnej výchovy v nastupujúcej postmodernej spoločnosti*. In MATULNÍK, J., MINICHOVÁ, M., VAVROVÁ, Z. *Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy*. Zborník príspevkov v vedeckej konferencii *Problémy a perspektívy filozofických, humanitných a sociálnych vied*. Trnava: Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 2002. s. 136.

10. *MAYEROVÁ, K. Štýl rodinnej výchovy ako významný faktor pri motivácii výkonu študenta. In Edukácia. Vedecko-odborný časopis. Roč. 1, č. 1, 2015. s. 13.*
11. *Second European Quality of Life Survey, 2009. s. 26.*
12. *McCORMICK, C. B., KENNEDY, J. H. Parent-Child Attachment Working Models and Self-Esteem in Adolescence. Journal of Youth and Adolescence, vol. 23, no. 1, pp. 1–18.*
13. *O'KOON, J. Attachment to Parents and Peers in Late Adolescence and their Relationship with Self-Image. Adolescence, vol. 32, no. 126, pp. 471–482.*
14. *MLÁDEK, J. Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku – národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra. [online]. [cit. 2015-10-07] Dostupné na internete:*
15. *<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/tajov/mladek.pdf>*
16. *PLAŇAVA, I. Manželství a rodiny. In MENDELOVÁ, H. Súčasná postmoderná rodina a vnútrorodinná deľba práce. Sociální pedagogika / Social Education. Roč. 2, číslo 1, str. 11-21, 2014.*
17. *POTANČOKOVÁ, M. Plodnosť. In. VAŇO, B. (et. al.) Populačný vývoj v Slovenskej republike 2008. Bratislava: Výskumné demografické centrum, 2009. s. 23*
18. *STERN, D. The First Relationship: Infant and Mother. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977. s. 280. Zákon č. 311/2001 Z. z. zákonník práce*

Матеріали подано в авторській редакції